

У ГЛІБ ВІКІВ

УДК 903.2

Станіслав Келембет

СІВЕРСЬКІ КНЯЗІ НАРИМУНТОВИЧІ

У статті досліджується генеалогія та діяльність сіверських Наримунтовичів – однієї з гілок литовсько-руської династії Гедиміновичів, представники якої наприкінці XIV – початку XV ст. володіли кількома удільними князівствами у Сіверській землі.

Ключові слова: Наримунтовичі, генеалогія, хронологія, історіографія, Сіверщина, князівства Стародубське, Рильське, Звенигородське, Путивльське.

Як відомо, протягом тривалого періоду з 1360/1370-х рр. (конкретні датування різних дослідників розходяться) до 1500 р. Сіверщина входила до складу величезної східноєвропейської держави – Великого князівства Литовського та Руського. Складаючи відносно єдиний історико-географічний регіон, сіверська земля весь цей час була поділена на кілька удільних князівств, якими володіли представники правлячої династії Гедиміновичів, а у 2-ій половині XV ст. – князі-емігранти з московської гілки Рюриковичів (Шемячичі, Можайські та Верейські). Не можна сказати, щоб історія цих князівств, незважаючи на обмеженість джерельної бази, залишилась в історіографії без належної уваги. Досить згадати роботи Р. Зотова (1892 р.), Ф. Леонтовича (1893 р.), польських учених Й. Вольфа (1892 р.), Й. Пузини (1931 р.), С. Кучинського (1936 р.), монографію сучасної української дослідниці О. Русиної (1998 р.)¹. Тим не менш окремі питання теми все ще потребують додаткового висвітлення, критичного аналізу та систематизації матеріалу. Особливо це стосується сіверських князів – представників однієї з ліній нащадків Наримунта Гедиміновича († 1348), які наприкінці XIV – початку XV ст. володіли князівствами Стародубським, Рильським, Звенигородським та, очевидно, Путивльським.

Гілку сіверських Наримунтовичів започаткував Патрикій, один з синів Наримунта Гедиміновича, який отримав в уділ князівство Стародубське. Про це свідчить відомий Любецький синодик чернігово-сіверських князів, де серед поминальних записів з іменами осіб XIV ст. міститься такий: «Кн(я)зя Патрикія Давидовича Стародубскаго, приємшаго агг(е)лскій образъ, и кн(я)гиню его Елену, с(ы)на ихъ кн(я)зя Иоанна»². Щоправда, в старій історіографії висловлювалася думка, що Патрикій Стародубський належав ще до нащадків сіверських Рюриковичів³; однак жодних вагомих підстав під собою ця версія не має. Серед литовсько-руських князів у літописах згадується Патрикій Наримунтович, який деякий час був служебним князем у Новгороді Великому. Добре відомо, що його батько, Наримунт Гедимінович, був охрещений у православ'я з ім'ям Гліба⁴. А це ім'я в Давній Русі вважалося синонімом імені Давида, оскільки один з найбільш шанованих давньоруських святих – кн. Гліб Володимирович (брат Бориса), – у хрещенні звався

© Келембет Станіслав Миколайович- канд. іст. наук, доцент кафедри соціально-політичних наук Кременчуцького університету економіки, інформаційних технологій та управління.

Давидом⁵. Отже, з точки зору православної церкви, «правильним» по батькові Патрикія Наримунтовича було саме Давидович. І практично неможливо, щоб у XIV ст. існувало два князі, які носили б однакове, унікальне у князівському середовищі ім'я Патрикія, при цьому обидва були б синами Давида. Саме тому в історіографії домінує переконання, яке не ставилося під сумнів протягом усього XX ст., що в Любецькому синодику поминається Патрикій Наримунтович-Давидович – володар Стародубського уділу в Сіверській землі⁶.

У літописах Патрикій Наримунтович згадується лише у зв'язку з його діяльністю на півночі, в Новгороді Великому, де у 1330-х рр. якийсь час князував і його батько. Вперше він з'явився там у 1383 р., був прийнятий з почестями та отримав у «кормління» Орехов, Корельський та половину Копор'я. У наступному 1384 р. замість цих міст, через скарги населення на зловживання князя, Патрикію було надано Русу та Ладугу⁷. Потім Наримунтович згадується у Новгороді зимою 1386/87 р., під час походу на місто вел. князя Дмитра Московського, внаслідок якого новгородці були змушені до покори та прийняли московських намісників⁸. Очевидно, після цього Патрикій мусив повернутися до Литовської держави. У 1388 р. у польського короля Владислава-Ягайла гостював серед інших «*ducum Lythuanorum et Ruthenorum*» якийсь «*duce Starodubski*»⁹. Хоча за іменем цей князь і не названий, напевно чи можна сумніватися, що мова тут могла йти лише про Патрикія Стародубського. Нарешті вже наприкінці життя, у 1397 р., Патрикій Наримунтович був удруге прийнятий у Новгороді¹⁰, після чого більше не згадується.

Такими є свідчення джерел про Патрикія Наримунтовича. Тепер спробуємо окреслити можливі хронологічні рамки його князування у сіверському Стародубі. Вперше це місто у складі Литовської держави згадується у грудні 1379 р., коли московські війська «взяша городы Трубческы и Стародубъ», після чого князь Трубчевський, Дмитро Ольгердович (Старший), прийняв рішення виїхати на службу до Москви¹¹. Очевидно, Стародуб було приєднано до Литви одночасно з Черніговом та іншими містами південної Сіверщини. За нашим переконанням, це сталося у проміжок часу між 1372 та 1375 рр. Так, у 1371 р. вел. кн. Ольгерд «не включив Чернігово-Сіверщину до переліку руських земель, що залежали тою чи іншою мірою від його влади і тому мали підлягати юрисдикції окремої митрополії, створення якої він вимагав від константинопольського патріархату». У московсько-литовській перемирній грамоті 1372 р. вел. кн. Роман (Михайлович Чернігівський) виступає як союзник Москви, а кн. Дмитро (Ольгердович) Брянський – на боці Литви. Але вже у 1375 р. Роман Михайлович, знову як союзник Москви, згадується з титулом князя Брянського. Звідси випливає, що у 1372/75 р. мала місце угода, за якою Литовська держава поступилася Брянським князівством на користь Романа, а взамін, очевидно, отримала його колишні володіння – Чернігів з південною Сіверщиною (детальний розгляд цього важливого питання виходить за рамки даної статті)¹².

Хто ж саме був першим удільним володарем Стародуба у складі Литовської держави? На думку Р. В. Зотова, – Патрикій Наримунтович, який, «вірогідно, отримав (Стародуб) від Ольгерда при підкоренні останньому Сіверської землі, в другій половині XIV ст. Цим містом він володів, звичайно, до своєї появи у Новгородській землі»¹³. Й. Пузина вважав, що у 1372 р. Стародуб, разом з Брянськом, було надано Дмитру Ольгердовичу Старшому, який володів ними до свого виїзду в Москву у 1379 р. Патрикій же Наримунтович отримав місто вже після повернення з Новгорода в 1388 р., за угодою з королем Владиславом-Ягайлом¹⁴. Ф. Шабульдо також дотримується думки, що у 1370-х рр. Стародуб входив до складу Сіверського князівства Дмитра Ольгердовича. Однак створення Стародубського уділу Патрикія Наримунтовича, виокремленого з колишніх володінь Дмитра, дослідник відносить до 1380 р., незабаром після виїзду Ольгердовича до Москви¹⁵.

Нарешті можна згадати про оригінальну версію С. Кучинського, за якою Ольгерд, оволодівши Сіверщиною, надав Стародуб і Трубчевськ своєму найстаршо-

му сину Андрію Полоцькому. Саме в цьому дослідник вбачає причину, чому саме Андрій Ольгердович, який після смерті батька виїхав на службу до Москви, поруч з Володимиром Андрійовичем, двоюрідним братом вел. князя Дмитра Івановича, очолив московський похід на Трубчевськ і Стародуб у 1379 р. (причому ця дата виправляється на 1380 р.). За думкою Кучинського – тому, що метою цього походу було повернення Андрію його колишніх сіверських володінь. Крім того, вважає дослідник, на користь версії про приналежність Стародуба Андрію Ольгердовичу свідчить повідомлення т. зв. Хроніки Биховця про те, що другою дружиною Вітовта була Марія, дочка князя Андрія Лукомського та *Стародубсько-го*¹⁶. Але ж добре відомо, яка велика кількість грубих помилок властива цьому пізньому джерелу, особливо для подій XIV ст. (чого вартий, наприклад, лише перелік синів Ольгерда та Кейстуга). Що стосується Наримунтовичів, то Кучинський відносить надання їм Стародуба до періоду між 1380 та 1388 рр.¹⁷

Таким чином, щодо дати початку правління Патрикія Наримунтовича в Стародубі найвірогіднішими є три варіанти. 1) Період між 1372 та 1375 рр. 2) 1380 р., якщо припустити, що до цього Стародуб належав Дмитру Ольгердовичу. 3) 1387/88 р., після від'їзду Патрикія з Новгороду. Якому з цих варіантів можна було б віддати перевагу, сказати ми не беремося. Зазначимо лише, що Наримунтович приїхав до Новгороду незабаром після остаточної перемоги вел. князя Ягайла над своїм дядьком Кейстугом (1382 р.); чи не означало б це, що Патрикій підтримував сторону Кейстуга, внаслідок чого і втратив свої володіння та змушений був покинути межі Литовської держави (подібно до його сина Вітовта)?

Польський хроніст Ян Длугош повідомляє, що у жовтні 1393 р. король Владислав-Ягайло, помиривши Вітовта зі Скиригайлом Ольгердовичем, до обіцяного Скиригайлу Київського князівства додав ще Кремінець, Стародуб та Старі Троки¹⁸. Важко сказати, наскільки достовірним є це свідчення. З одного боку, в даному фрагменті своєї праці Длугош, без сумніву, користувався джерелами з королівського архіву, зокрема, грамотою Вітовта від 3 жовтня 1393 р.¹⁹ Також немає нічого дивного в тому, що учасники угоди, домовившись відібрати Київ у Володимира Ольгердовича, зробили те ж саме щодо володінь набагато слабшого князя Стародубського. З іншого боку, у більш ранній грамоті від 6 грудня 1392 р. Вітовт, обіцяючи допомогти Скиригайлу оволодіти Києвом, погоджується з наданням йому також Кремінця та Стожка (на Волині), але нічого не говорить про Стародуб і Старі Троки²⁰. Можливо, Длугош просто сплутав Стожок зі Стародубом? Не виключено також, що хроніст у даному випадку проявив, як це нерідко з ним бувало, виключно власну фантазію. Але навіть якщо ми й визнаємо повідомлення Длугоша достовірним, це ще не означає, що умова 1393 р. була повністю реалізована на практиці. Зокрема, жодних свідчень про приналежність Скиригайлу Кремінця та Стожка ми не маємо.

І все ж, не виключено, що під час київського князювання Скиригайла, у 1394 – 1397 рр.²¹, йому справді належав Стародуб, відібраний у Патрикія Наримунтовича. Зокрема, такої думки дотримувався С. Кучинський. За його версією, замість Стародуба Патрикій отримав Звенигород брацлавський – частину колишніх володінь Володимира Ольгердовича. Відомо, що після здобуття Києва Вітовт вирушив Скиригайла у похід на Черкаси та Звенигород. А у 1408 р. у літописах згадується кн. Патрикій Звенигородський. Кучинський вважає, що мова йде саме про Патрикія Наримунтовича, який мав зробити брацлавський Звенигород центром свого «південного приморського уділу».²² Однак нижче ми спробуємо показати, що згаданий у 1408 р. Патрикій був онуком Патрикія Наримунтовича, а його Звенигородський уділ містився у Сіверщині.

Що стосується Стародуба, то протягом 1397–1406 рр. з титулом князя Стародубського неодноразово згадується вже Олександр Патрикійович. Без сумніву, він був реально правлячим князем; яскравіше за все про це свідчить грамота Олександра Патрикійовича Стародубського 1400 р., де він присягає після смерті Вітовта вірно служити Польській короні (див. нижче). Звідси випливає, що на той час

Патрикій Наримунтович, скоріш за все, вже помер, або ж постригся в ченці, про що згадує запис Любецького синодика. Щоправда, теоретично можна припустити, що він все ще перебував службним князем у Новгороді, куди, нагадаємо, прибув у 1397 р. Однак це досить маловірогідно з огляду на подальше мовчання новгородських літописів про Наримунтовича. До того ж Патрикій на той час, безперечно, був у дуже похилому віці – для порівняння, його брат Олександр Наримунтович князував у новгородському Орешку ще у 1338 р., тобто цілих 60 років тому!²³ Через це ми навряд чи помилимося, якщо віднесемо смерть Патрикія або його постриження в ченці десь до 1397/99 р.

Від шлюбу з Оленою, про яку нам більше нічого не відомо (вона згадується лише у Любецькому синодику), Патрикій Наримунтович мав трьох синів – Івана, Олександра та Федора. Іван (теж відомий лише з синодику), очевидно, помер ще за життя батька. Спадкоємцем Стародубського уділу став Олександр Патрикійович – князь, який відігравав досить вагому роль у політичному житті Литовсько-Руської держави. У джерелах про нього збереглося значно більше звісток, ніж про його батька.

Уперше кн. Олександр Патрикійович Стародубський згадується у січні 1397 р., коли приїздив у гості до Москви.²⁴ І в подальшому, як побачимо, він продовжував зберігати тісні відносини з Московською державою. За попередніми умовами договору ВКЛ з Тевтонським орденом від 23 квітня 1398 р., серед інших знатних осіб, що муситимуть ствердити його своїми печатками, названий «Alexander Patrykiegen son»²⁵. І справді, при остаточній ратифікації цього договору, 12 жовтня того ж року, одним зі свідків виступає «dux Alexander de Starodup»²⁶. 31 грудня 1400 р., перебуваючи в етнічній Литві (біля озера Круди), кн. Олександр Патрикійович Стародубський видав грамоту, у якій присягає після смерті Вітовта не шукати собі іншого господаря, окрім короля Владислава (Ягайла) та Польської корони²⁷. У 1402 р. він разом з Семеном-Лугвеном Ольгердовичем (князем Мстиславським) біля Любутська завдає поразки кн. Родославу Ольговичу Рязанському, який здійснив напад на Брянськ, і захоплює його в полон. 8 жовтня 1403 р. кн. Андрій Дмитрович (Можайський), брат вел. князя Василя Дмитровича, у Москві одружився з дочкою кн. Олександра Патрикійовича Стародубського Огрофеною (Агриппіною).²⁸ Нарешті, під час литовсько-московської війни 1406 р. «herzog Allexander von Starodub» виявив намір перейти на бік Москви, через що Вітовт наказав його арештувати; про це 13 жовтня повідомлялося у листі великому магістру Тевтонського ордена. Напевне, у Пруссії хвилювалися за подальшу долю князя, оскільки Вітовт 3 липня 1407 р. повідомляв орденському маршалку, що Олександр Стародубський живий та здоровий.²⁹ На цьому, як ми вважаємо, звістки джерел про Олександра Патрикійовича закінчуються.

Конфісковане Стародубське князівство Вітовт надав Свирігайлу Ольгердовичу, який у 1408 р. згадується як володар Брянська та Стародуба.³⁰ До речі, існує думка, що Брянськ деякий час належав також і Олександру Патрикійовичу (за версією Ф. Леонтовича у 1399 – 1401 рр.³¹, за С. Кучинським – після 1401 р.³²). Проте жодних доказів ця версія не має. Її прихильники посилаються на єдине джерело – пізню хроніку Стрийковського, де говориться лише, що уділом Патрикія Кейстутовича (не Наримунтовича) були «Bransko, Zurasz i Stramele».³³ Не кажучи вже про те, що мова тут іде про Бранськ і Сараж на Підляшші (недалеко від Більська), вигаданість більшості т. зв. «оригінальних» повідомлень Стрийковського є майже загально визнаним фактом.

Третім сином Патрикія Наримунтовича був Федір, який володів у Сіверській землі уділом Рильським. Про нього збереглася єдина літописна звістка, що у знаменитій битві на Ворсклі 12 серпня 1399 р., серед багатьох інших князів, загинув Федір Патрикійович Рильський³⁴. Отже, до складу володінь Патрикія Наримунтовича, окрім Стародуба, скоріш за все входив також Рильськ. Але не виключено й те, що Федір Патрикійович отримав Рильськ не за правом спадку, а як надання від вел. князя Вітовта.

Переходимо до наступного покоління сіверських Наримунтовичів.

26 липня 1408 р. до Москви з Брянська приїхав на службу Свиртригайло Ольгердович, кн. Сіверський, рідний брат короля Владислава-Ягайла та двоюрідний – вел. князя Вітовта. Разом з ним виїхало кілька дрібних сіверських князів, першими з яких названі «князь Патрекеи Звенигородскы, и князь Александръ Звенигородскы, ис Путимля князь Федор Александрович»³⁵. Старші сини Патрикія Звенигородського, Федір та Юрій (який одружився з дочкою самого вел. князя Василя Дмитровича) стали засновниками знатних московських родів князів Хованських, Патрикїєвих, Булгакових, Щенятевих, Голіциних та Куракіних. У родоводах XVI ст. їх батько Патрикій названий сином Наримунта Гедиміновича³⁶. В історіографії також переважає думка, що Патрикій та Олександр Звенигородські 1408 р. – це Патрикій Наримунтович та його син Олександр, які замість втраченого Стародуба отримали Звенигород³⁷. Однак досить проблематично, щоб син Наримунта дожив до такої глибокої старості та при тому ще й зважився на такий радикальний крок, як виїзд до іншої держави. Ця обставина не залишилася не поміченою в історіографії, внаслідок чого з'явилися дві інші версії щодо походження Патрикія Звенигородського.

Уже в XVIII ст. укладач родоводу князів Голіциних писав (дозволимо собі цитату застарілою російською мовою оригіналу): «(...) разстояние времени от Наримунта до Патрикеева дозволяет верить, что в сем месте, в родословных книгах, пропущен князь Александр (згадується у 1338 г. – С. К.), о коем, что он был Наримунтов сын, летописцы нас уверяют. Когда же поставлен будет князь Александр между Наримунтом и Патрикеем в середине, так что Патрикеем был сын Александров, а внук Наримунтов, то времена будут сходственны, да и в самом деле сие происхождение никакому не подлежит сомнительству. – От князь Александра произошел сын Патрикеем Звенигородский, прозванный по городу Звенигороду на Днестре, составлявшему чайтельно удел сего князя».³⁸ Ця версія, прийнята відомим генеалогом П. В. Долгоруковим³⁹, завдяки його авторитету перейшла й до більш пізніх генеалогічних довідників.

Польський дослідник Й. Пузина запропонував дещо іншу версію, за якою Патрикій Звенигородський, виходячи з хронології його життя, був сином Олександра Патрикїєвича Стародубського, онуком Патрикія Наримунтовича.⁴⁰ Ми також вважаємо, що саме таке походження цього князя є найбільш вірогідним і навіть майже безсумнівним. У тому, що родоводи XVI ст. «об'єднали» двох князів з іменем Патрикій в одного, нічого дивного немає, враховуючи унікальність цього імені та, особливо, пізній час укладення самого родоводу. Син Олександра Патрикїєвича у 1408 р., без сумніву, мав бути дорослою людиною, оскільки його дочка вийшла заміж у 1403 р. (див. вище). Проти тотожності Патрикія Звенигородського з Патрикїєм Наримунтовичем можна навести і ще один вагомий аргумент. А саме: досить важко припустити, щоб Федір Патрикїєвич Рильський, який загинув на Ворсклі у 1399 р., та Федір Патрикїєвич (родоначальник князів Хованських), котрий помер у Москві під час мору 1426 р.⁴¹, були рідними братами. Очевидно, що їхніми батьками були дві різні особи – дід та онук, які носили однакове ім'я Патрикій. Аналогічно Олександр Патрикїєвич Стародубський, вочевидь, старший син та спадкоємець Патрикія Наримунтовича, навряд чи може бути тотожним Олександру Корецькому, який у родоводах згаданий як *наймолодший* з трьох Патрикїєвичів (після Федора та Юрія)⁴², а помер, за актовими даними, лише у 1443 р. або незадовго перед тим⁴³.

Де ж знаходився Звенигородський уділ Патрикія Олександровича? Р. Зотов вважав, що Патрикій (Наримунтович) отримав Звенигород від Вітовта в самому кінці XIV ст., після свого від'їзду з Новгороду. Схоже, дослідник погоджувався з укладачем родоводу Голіциних, який вважав, що мова має йти про відоме давньоруське місто на Дністрі⁴⁴. Однак ця версія є нереальною, оскільки Вітовт ніколи не володів Галичиною, яка входила до складу Польського королівства. М. С. Грушевський висунув ще більш нереальне припущення, нібито Патрикій міг якийсь

час держати від вел. князя Московського Звенигород Московський⁴⁵. Насправді це місто з 1389 р. було удільною столицею Юрія, одного з синів Дмитра Донського, який володів ним до своєї смерті у 1434 р. С. Кучинський, як ми бачили, ототожнював Звенигород з містечком на р. Текічі, у пізнішому Брацлавському повіті, але це також дуже малоімовірно. Завважимо, що всі князі, які виїхали зі Свиртригайлом до Москви, напевне, були його васалами як головного князя Сіверського. Тому й Звенигород, удільна столиця Патрикія, мав знаходитися саме в Сіверщині. Саме такої думки дотримувалися Й. Вольф та Й. Пузина; останній вважав, що Олександр Патрикійович отримав Звенигород Сіверський замість Стародуба після свого звільнення у 1407 р., а у наступному році разом з сином Патрикієм виїхав до Москви⁴⁶.

Існування Звенигорода Сіверського, хоча це місто, схоже, прийшло у повний занепад ще в XV ст., сумнівів не викликає. Так, за даними московських родоводів, у XIV ст. воно було удільною столицею князів Звенигородських, молодшої гілки Карачевських (нащадків чернігівських Ольговичів), першими з яких названі Андріан Мстиславич, Федір Андріанович та Олександр Федорович⁴⁷. Звідси можна припустити, що загадковий Звенигород знаходився десь недалеко від Карачева. Напевне, його останнім правлячим князем Рюриковичем був Олександр Федорович, сини якого згадуються вже на московській службі. Так, кн. Іван Олександрович Звенигородський у 1463 – 1465 рр. займав важливу посаду московського намісника у Пскові, а помер у Володимирі у 1476 р.⁴⁸ Ми переконані, що саме Олександр Федорович і був тим Олександром Звенигородським, який виїхав до Москви у 1408 р. Але чому перед ним з таким же титулом князя Звенигородського згаданий Патрикій? Вважаємо, що логічна відповідь на це запитання може бути лише одна – на межі XIV-XV століть Олександр Федорович з якихось причин відступив (продав, обміняв?) Звенигород Олександру Патрикійовичу Стародубському, який і посадив тут свого сина Патрикія.

У тому ж літописному повідомленні 1408 р. про еміграцію сіверських князів до Москви відразу після Патрикія та Олександра Звенигородських виступає кн. Федір Олександрович із Путивля. Як припускав М. С. Грушевський, він міг бути сином Олександра Патрикійовича, оскільки в сусідньому Рильську (в тексті очевидна друкарська помилка – «в Путивлю») сидів син Патрикія Федір († 1399)⁴⁹. Цю ж версію цілком упевнено приймають польські дослідники Й. Пузина⁵⁰ та С. Кучинський⁵¹. Ми також не бачаємо вагомих причин, щоб з нею не погодитися.

Нарешті, у Любецькому синодику серед князів 2-ої половини XIV ст., всього через один запис після Патрикія Давидовича (Наримунтовича) Стародубського, поминається якийсь Василь Рильський. Р. В. Зотов щодо його походження припускає два варіанти: 1) Василь Рильський належав ще до старої сіверської династії Ольговичів; 2) в синодику поминався Василь Іванович Шемячич, кн. Новгород-Сіверський та Рильський († 1529), який походив з роду князів Московських.⁵² Однак з другою версією погодитися ми однозначно не можемо. По-перше, Василь Шемячич вважався насамперед князем Новгород-Сіверським; якби він і був внесений до синодика, то, напевне, саме з цим титулом. А головне, князі, які жили пізніше ніж у середині XV ст., у Любецькому синодику взагалі не поминаються.

Тим часом у польській історіографії Василь Рильський вважається нащадком Наримунта Гедиміновича. На думку Й. Пузини він, вірогідніше за все, був старшим сином Патрикія Наримунтовича Стародубського, і князував у Рильську перед своїм братом Федором Патрикійовичем († 1399)⁵³. С. Кучинський, не виключаючи повністю такий варіант, вірогіднішим вважає дещо інший – що Василь володів Рильськом уже після Федора, будучи його молодшим братом або сином. Під час еміграції 1408 р. Василь Рильський, на відміну від своїх родичів, зберіг вірність Литовській державі; саме через це ані він, ані рильські бояри (подібно до бояр деяких інших сіверських міст) не згадуються в літописному повідомленні про цю еміграцію.⁵⁴ Така версія є цілком вірогідною, зважаючи на те, що в Лю-

бецькому синодику Василь Рильський записаний після Патрикія Давидовича-Наримунтовича, один з синів якого точно сидів у Рильську. Втім, за відсутності прямих вказівок джерел остаточно це питання вирішеним бути не може.

Представники наступного покоління Наримунтовичів – правнуки Патрикія Наримунтовича, жодних зв'язків з Сіверщиною вже не мали. Старші сини Патрикія (Олександровича) Звенигородського залишились у Московській державі. Федір Патрикійович († 1426), який отримав вотчину по р. Хованці у Волоцькому уїзді, став засновником роду князів Хованських. Юрій Патрикійович, завдяки шлюбу з дочкою вел. князя Василя Дмитровича, займав чи не найвище становище при московському дворі, яке потім успадкували і його нащадки – князі Патрикіїви, Булгакови, Щенятеви, Голіцини та Куракіни⁵⁵. Тоді як наймолодший з братів, Олександр Патрикійович, очевидно, не маючи особливих перспектив на московській службі, вирішив повернутися до ВКЛ, де отримав у володіння м. Корець у східній Волині. Він помер у 1443 р., коли вел. кн. Свиргайло видав наказ боярам та землянам в околицях Корця, щоб вони служили його сину Василю так само, як і його батьку Олександрю⁵⁶. Пізніше князі Корецькі відігравали досить вагомую роль в історії українських земель Речі Посполитої.

1. Русина О. В. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998.
2. Зотов Р. В. О Черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговом княжестве в татарское время. – СПб., 1892. – С. 28.
3. Wolff J. Rod Gedimina. – Krakow, 1886. – S. 17; Леонтович Ф. И. Очерки истории литовско-русского права // Журнал Министерства народного просвещения. – 1893. – Декабрь. – С. 274, прим. 2.
4. Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – М., 2000. – Т. III. – С. 345.
5. Янин В. Л. Актовые печати Древней Руси. – М., 1970. – Т. I. – С. 92.
6. Антонович В. Б. Очерк истории Великого княжества Литовского до половины XV века. – К., 1878. – Вып. 1. – С. 135; Зотов Р. В. О Черниговских князьях... – С. 128; Грушевський М. С. Історія України-Руси. – К., 1993. – Т. IV. – С. 454, і т. д., вся історіографія XX ст.
7. ПСРЛ. – М., 2000. – Т. III. – С. 345.
8. ПСРЛ. – М., 2000 [Пг.-Л., 1915-1929]. – Т. IV. – Ч. 1. Новгородская четвёртая летопись. – С. 345, 347.
9. Rachunki dworu kryla Wiadysiawa Jagieii i krylowej Jadwigi z lat 1388 do 1420 / Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Krakow, 1896. – Т. XV. – S. 76.
10. ПСРЛ. – М., 2000. – Т. III. – С. 389.
11. ПСРЛ. – М., 2000 [Пг., 1922]. – Т. XV. – Вып. 1. Рогожский летописец. – Стб. 138.
12. Основні положення наведеної версії див.: Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. – К., 1987. – С. 107, 111, 89. За нашою думкою, Чернігів та Новгород-Сіверський отримав все ж таки не Дмитро Ольгердович Старший, а його молодший брат Дмитро-Корибут.
13. Зотов Р. В. О Черниговских князьях... – С. 126.
14. Puzyra J. Potomstwo Narymunta Gedyminowicza // Miesiecznik Heraldyczny. – 1931. – № 5. – 107, 108.
15. Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси... – С. 89-90.
16. Хроника Быховца. – М., 1966. – С. 78.
17. Kuczynski S.-M. Ziemie czernihowsko-siewiorskie pod rządami Litwy. – Warszawa, 1936. – S. 159, 178, 181.
18. Dlugosz J. Dziejow polskich ksiąg dwanascie / Przeklad K. Mecherzynskiego. – Krakow, 1868. – Т. III. – S. 472.
19. Codex epistolaris saeculi decimi quinti. – Т. II. / Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Krakow, 1891. – Т. XII. – S. 471. Зміст обох джерел практично співпадає, аж до точної дати угоди.
20. Daniłowicz I. Skarbie diplomatów papieżkich, cesarskich, krolewskich, księżęcych. – Wilno, 1860. – Т. I. – S. 296.
21. Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Т. IV. – С. 173, 474.
22. Kuczynski S.-M. Ziemie czernihowsko-siewiorskie pod rządami Litwy. – S. 179.
23. ПСРЛ. – М., 2000. – Т. III. – С. 349.
24. Карамзин Н. М. История государства Российского. – СПб., 1842. – Кн. II. – Т. V. – Стб. 100, прим. 254. Очевидно, ця звістка запозичена з втраченого Троїцького літопису, оскільки в інших літописах вона відсутня.

25. Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae / Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Crakoviae, 1882. – Т. VI. – С. 54; Daniłowicz I. Skarbiec dyplomatyw... – Т. I. – С. 315, № 394.
26. Codex diplomaticus Lithuaniae, e codicibus manuscriptis, in archive secreto Regiomontano asservatis / Ed. E. Raczyński. – Vratislaviae, 1845. – С. 256; Daniłowicz I. Skarbiec dyplomatyw... – Т. I. – С. 315, № 395.
27. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. – СПб., 1846. – Т. I. – С. 28-29, № 17, и Примечания, с. 8.
28. ПСРЛ. – М., 2004 [М.; Л., 1949]. – Т. XXV. Московский летописный свод конца XV века. – С. 231, 232.
29. Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae. – С. 136, 150.
30. Długosz J. Dziejow polskich ksiąg dwanascie. – Krakow, 1868. – Т. III. – Кs. IX, X. – С. 536-537.
31. Леонтович Ф. И. Очерки истории литовско-русского права // ЖМНП. – 1893. – Декабрь. – С. 280.
32. Kuczynski S.-M. Ziemie czernihowsko-siewiorskie pod rządami Litwy. – С. 176.
33. Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Zmudzka i wszyskiej Rusi. – Warszawa, 1846. – Т. II. – С. 58.
34. ПСРЛ. – Т. IV. – Ч. 1. – С. 386; М., 2000 [СПб., 1897]. – Т. XI. – С. 174. У більшості інших літописів Федір Патрикійович помилково названий князем Волинським, оскільки до нього віднесено титул попереднього у переліку князя, Дмитра Даниловича (Волинського-Острозького); це добре видно з порівняння текстів.
35. ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 237; у цьому виданні розділові знаки проставлено неправильно (давньоруські тексти їх не містили): кома, вочевидь, повинна стояти перед, а не після слів «ис Путимля». Можна зазначити, що в одному родоводі нащадків кн. Звенигородських, 1-ої половини XVI ст., це літописне повідомлення наведене у надзвичайно спотвореному вигляді: між іншим, тут Патрикій названий князем не Звенигородським, а Карачевським та Хотимським, а Олександр – Карачевським та Звенигородським. М. Є. Бичкова впевнено довела, що цей варіант, порівняно з літописним, жодних достовірних даних не містить; напр., названі у ньому московські бояри не могли жити у 1408 р. (див.: Бичкова М. Е. Состав класса феодалов в России в XVI в. – М., 1986. – С. 74, 40-41).
36. ПСРЛ. – СПб., 1856. – Т. VII. – С. 254; Родословная книга князей и дворян российских и выезжих... [Бархатная книга]. – М., 1787. – Ч. I. – С. 30-31.
37. Зотов Р. В. О Черниговских князьях... – С. 128; Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Т. IV. – С. 454; Kuczynski S.-M. Ziemie czernihowsko-siewiorskie pod rządami Litwy. – С. 178-179.
38. Древняя российская вивлиофика. – М., 1774. – Ч. 4. – С. 165.
39. Долгоруков П. Российская родословная книга. – СПб., 1854. – Ч. I. – С. 275-276.
40. Puzyra J. Potomstwo Narymunta Gedyminowicza // Miesiecznik Heraldyczny. – 1931. – № 5. – С. 107, 109.
41. ПСРЛ. – М., 2001. – Т. V. – Вып. 2. [Псковские летописи. – М., 1955. – Вып. 2]. – С. 121.
42. ПСРЛ. – СПб., 1856. – Т. VII. – С. 254; Родословная книга... – М., 1787. – Ч. I. – С. 30-31.
43. Wolff J. Rod Gedimina. – Krakow, 1886. – С. 18 (витяг з акта наведений у старій праці Окольського).
44. Зотов Р. В. О Черниговских князьях... – С. 126-127.
45. Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Т. IV. – С. 455.
46. Puzyra J. Potomstwo Narymunta Gedyminowicza // Miesiecznik Heraldyczny. – 1931. – № 5. – С. 109.
47. Найдавніший родовід Звенигородських, 1-ї третини XVI ст., див. у кн.: Бичкова М. Е. Состав класса феодалов в России в XVI в. – М., 1986. – С. 74, 75.
48. ПСРЛ. – М., 2001. – Т. V. – Вып. 2. – С. 153, 162, 204.
49. Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Т. IV. – С. 455.
50. Puzyra J. Potomstwo Narymunta Gedyminowicza // Miesiecznik Heraldyczny. – 1931. – № 5. – С. 109.
51. Kuczynski S.-M. Ziemie czernihowsko-siewiorskie pod rządami Litwy. – С. 183.
52. Зотов Р. В. О Черниговских князьях... – С. 129-130.
53. Puzyra J. Potomstwo Narymunta Gedyminowicza // Miesiecznik Heraldyczny. – 1931. – № 9. – С. 193.
54. Kuczynski S.-M. Ziemie czernihowsko-siewiorskie pod rządami Litwy. – С. 183.
55. Зимин А. А. Формирование боярской аристократии в России во второй половине XV – первой трети XVI в. – М., 1988. – С. 29-35.
56. Wolff J. Rod Gedimina. – Krakow, 1886. – С. 18 (тут Олександр помилково ототожнюється з його дідом, також Олександром Патрикійовичем, який нібито отримав Корець замість Стародуба).

В статье исследуется генеалогия и деятельность северских Наримунтовичей

– одной из ветвей литовско-русской династии Гедиминовичей, представители которой в конце XIV – начале XV вв. владели несколькими удельными княжествами в Северской земле.

Ключевые слова: Наримунтовичи, генеалогия, хронология, историография, Северская земля, княжества Стародубское, Рьльское, Звенигородское, Путивльское.

The article deals with genealogy and activity of the seversky Narimuntoviches as one of branches of the Lithuanian-Russian dynasty of the Gediminoviches, representatives of which at the end XIV – beginning of XV centuries owned some specific principalities in the Seversky land.

Keywords: the Narimuntoviches, genealogy, chronology, historiography, Severskaya land, Starodubskoe, Ryl'skoe, Zvenigorodskoe, Putiol'skoe principalities.

